

O‘ZBEKISTON VA FINLANDIYADA MAKTAB TA’LIMI BOSHQARUVIDA MAVJUD FARQLAR

Yuldashev Ulugbek Kadirjanovich
University of Business and Science

Annotatsiya

O‘zbekiston hukumati so‘nggi yillarda maktab ta’limi tizimida xalqaro tajribani joriy qilish yo‘lida bir qator islohotlarni amalga oshirmoqda. Jumladan, ta’limda Finlandiya tajribasi chuqur o‘rganilmoqda va ushbu tajribani O‘zbekiston maktab ta’limi tizimida qo‘llash yo‘lida bir necha ishlar amalga oshirilmoqda. Maqolada O‘zbekiston va Finlandiyada mavjud maktab ta’limi boshqaruvi tizimi solishtiriladi hamda ushbu solishtirish asosida xulosalar beriladi.

Kalit so‘zlar: PISA, Vazirlar Mahkamasi, Ta’lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi, munitsipalitetlar, pedagoglarning erkinligi, o‘qituvchilarga ishonch

EXISTING DIFFERENCES IN SCHOOL EDUCATION MANAGEMENT IN UZBEKISTAN AND FINLAND

Annotation

The government of Uzbekistan has been implementing a number of reforms in recent years towards the introduction of international experience in the system of school education. In particular, Finnish experience in education is studied in depth, and several works are carried out on the application of this experience in the Uzbek system of school education. The article compares the existing school education management system in Uzbekistan and Finland and gives conclusions based on this comparison.

Keywords: PISA, Cabinet of Ministers, inspection of quality control of education, municipalities, freedom of educators, trust of teachers

Ma’lumki, ta’lim tizimi har qanday jamiyatning taraqqiyoti uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki, ta’lim rivojlangan davlatlar iqtisodiy jihatdan ham o‘shirga erishadilar. Sifatli ta’limga ega bo‘lgan insonlar yaxshi haq to‘lanadigan kasblarda ishlash imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa kambag‘allikni va ishsizlikni qisqartirish orqali davlat taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy rivojlangan davlatlar ta’lim tizimiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, bu sohada ko‘plab yutuqlarga erishganini ko‘rish mumkin. Lekin shunday davlatlar ham borki, iqtisodiy jihatdan eng kuchli davlatlar qatorida turmasa ham, ta’lim tizimida boshqa dunyo davlatlariga o‘rnak bo‘la oladi. Finlandiya davlati ham ana shunday davlatlardan biri hisoblanadi. 2001-yil 4-dekabrda Finlandiya o‘quvchilaridan olingan PISA (PISA – Programme for International Student Assessment (Xalqaro bilimni baholash dasturi) – OECD tashkiloti tomonidan o‘tkaziladigan xalqaro baholash tizimi) testi natijalari butun dunyoni qiziqishini uyg‘otdi. Ushbu testdagi barcha uchta sohada – matematika, o‘qish va tabiiy fanlarda finlar OECDga (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) – 1961-yil tashkil etilgan) kiruvchi mamlakatlar orasida eng yaxshi natijalarni qayd etdilar [3,58 b.]. E’tiborga molik tomoni shundaki, ular bu natijaga

hech qanday qo‘shimcha kurslarsiz, repetitorlarga qatnamasdan hamda uy vazifalariga ega bo‘lmagan holda erishdilar. Ushbu natija butun dunyoda fin ta’lim tizimiga katta qiziqish uyg‘otdi. Shunday keyin turli davlatlardan bo‘lgan mutaxassislar ushbu “mo‘jizakor davlat”ga kelib, bu muvaffaqiyat sirini o‘rganishga kirishdilar.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda Finlandiyaning ilg‘or ta’lim texnologiyalarini joriy etishga kirishildi. Xususan, O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika institutining tashkil etilishi haqidagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorida ham Finlandiyaning pedagog kadrlar tayyorlashdagi ilg‘or tajribasi asosida hududda pedagogika soha va tarmoqlarining rivojlanish istiqbollari va ustuvor vazifalari, shuningdek, zamonaviy texnika hamda texnologiyalarning rivojlanish tendensiyalarini hisobga olgan holda pedagogika sohasi bo‘yicha tarbiya va o‘qitish usullari, ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga ega professional oliy ma’lumotli kadrlarni tayyorlash oliygohni tashkil etishdagi asosiy vazifalardan biri sifatida belgilandi [5]. Pedagogik kadrlarni tayyorlashda Finlyandiya tajribasiga e’tibor qaratilishidan maqsad – bu davlatning ta’lim sohasidagi ilg‘or tajribasini O‘zbekistonda joriy qilishdan iborat.

O‘zbekiston ta’lim tizimiga biror-bir davlat tajribasini joriy qilish, avvalo, ta’lim tizimidagi o‘ziga xos xususiyatlar, iqtisodiy va demografik holat, ushbu tizimni joriy qilish uchun shart-sharoitlar hamda ta’lim tizimini rivojlanishidagi tarixiy xususiyatlarini ham e’tiborga olishni talab qiladi. Finlandiya ta’lim tajribasini joriy qilish masalasida, birinchi navbatda, O‘zbekiston va Finlandiyadagi ta’lim tizimi farqlarini ko‘rib chiqish kerak. Bu o‘rinda ta’lim tizimi boshqaruvidagi farqlarni ko‘rib chiqish ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sohasini boshqarish bo‘yicha eng yuqori tashkilot Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. 2020-yil 24-sentabrdan kuchga kirgan yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 23-moddasida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ta’lim sohasida yagona davlat siyosatining yuritilishi, davlat ta’lim standartlarini ishlab chiqish va ta’lim sohasidagi vakolatli davlat organlariga rahbarlik qilishi belgilangan [6]. Barcha ta’lim tashkilotlari faoliyati eng yuqori bo‘g‘in hisoblangan Vazirlar Mahkamasi tomonidan boshqariladi va u tomonidan ishlab chiqilgan ta’lim standartlari asosida faoliyat ko‘rsatadi. Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi esa ta’lim tashkilotlari va pedagog kadrlarni attestatsiyadan o‘tkazish, nodavlat ta’lim tashkilotlariga litsenziya berish va bekor qilish hamda ta’lim reytingini tuzish kabi vazifalarni bajaradi. Bundan ko‘rinib turibdiki, maktablar boshqaruvi yuqoridan quyiga tomon vakolatlari belgilangan tashkilotlar tomonidan boshqariladi. O‘qituvchilar dars jarayonlarini tashkil etishi yuqoridan belgilangan davlat standartlari asosida amalga oshiriladi. Ta’lim oluvchilarining bilimi va pedagoglarning attestatsiyalari vakolatli organlar tomonidan nazorat qilinadi. Darsliklar ham vazirlik tomonidan nashr qilinadi va o‘qituvchilar tasdiqlangan darsliklar asosida o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etadilar.

O‘zbekiston ta’lim tizimi oldida turgan eng asosiy masalalaridan biri ham aynan maktablarga mustaqillik berish muammosi hisoblanadi. PISA ma’lumotlariga ko‘ra, o‘quvchilarning ta’lim natijalariga aniq talablar o‘rnatish, ta’lim dasturi va baholash ishlarida maktab mustaqilligini ta’minlash butun ta’lim tizimi ishiga ijobiy ta’sir etadi.

Mustaqillikka ega bo'lish maktablarni innovatsiyalarga undaydi. Rasmiyatchilikka asoslangan maktablarda innovatsiyalarni ro'yobga chiqarish mushkul vazifa hisoblanadi [4,2b.].

Finlandiyada maktablar boshqaruvida 1990-yillardan boshlab munitsipalitet larga (Munitsipalitet –aniq belgilangan hududga va unda yashovchi aholisiga ega o'zini o'zi boshqaruvchi ma'muriy-hududiy birlik) qarorlar qabul qilishda keng imkoniyatlar berila boshlandi. Bu 1998-yilda qabul qilingan va 1999-yildan kuchga kirgan Asosiy ta'lim to'g'risidagi Qonun bilan bog'liq. Munitsipalitetlarga o'z hududlaridagi ta'lim muassasalari soni va joylashuvini belgilash vakolati berildi. Natijada kichik umumta'lim maktablari yopila boshlandi va ular o'rniga kattaroq bo'lgan, 1-9-sinflarni qamrab oluvchi maktablar tashkil etila boshlandi. Bundan tashqari, ularga iqtisodiy va g'oyaviy boshqaruvda ham erkinliklar berildi. Qonunda, shuningdek, ta'lim beruvchilar, ular beradigan ta'lim va uning natijasini baholashda tanlash imkoniyatiga ega bo'lishdi [2,22-24b.]. Ta'limning bunday boshqariluvini hududlarning aholisi va iqtisodiy imkoniyatlariga moslashuvi deb ham tushunish mumkin.

Finlandiyadagi maktablarda o'qituvchilarga o'z faoliyatlarini amalga oshirishda keng vakolatlar berilgan. 1973-1991-yillarda Finlandiyadagi Milliy maktablar boshqaruvi raisi bo'lib ishlagan Erkki Axoning ta'kidlashicha, o'qituvchilar o'z ishlarida keng miqyosdagi pedagogik muxtoriyatga va ham o'z o'quvchilarining otanalari, ham boshqaruvning ishonchiga egalar. Bu Finlandiyadagi maktablarga davlat komissiyalari tekshiruvlar bilan kelmasligini va faoliyat ustidagi ta'lim organlari nazoratining ham yo'qligini anglatadi [1,129b.]. Bundan ko'rish mumkinki, Finlandiya jamiyatida pedagoglarning mavqeyi ancha yuqori va ular ma'lum miqdorda o'z faoliyatlarida erkinliklarga egalar. Bunday tizim haqida Finlandiyada o'qituvchi bo'lib ishlagan amerikalik Timoti Uoker o'qituvchilarni standartlashtirilgan testlar yoki maktab inspeksiyasi yordamida tekshirib turishmasa-da, hisobot berishning etishmovchiligi u erda o'quv jarayoniga hech qanday salbiy ta'sir o'tkazmasligini aytib o'tgan. Uning fikricha, mamlakatda kasbiy mas'uliyatning yuqori darajasi mavjud bo'lib, u jamiyat tomonidan bildiriladigan ishonchning yuqori darajasi tufayligina yuzaga kelgan [7,167b.]. Demak, Finlandiyada o'qituvchilar ustidan nazorat yo'qligi, ularning ishiga salbiy ta'sir qilmaydi, aksincha, ulardagi mas'uliyat hissi o'quv jarayonining sifatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Finlandiyadagi pedagoglarga bo'lgan jamiyat ishonchi ularning mas'uliyati bilan birlashib ketgan, natijada shunga yarasha ta'lim sifatiga erishiladi.

Ta'limda bunday tizimni O'zbekistonda joriy qilishda, albatta, har bir pedagogda mas'uliyat hissini va jamiyatda ularga nisbatan yuksak ishonchni shakllantirish kerak bo'ladi. Bundan tashqari pedagoglarning o'zida ham kasbiy mas'uliyatning yuqori darajasini shakllantirish, ya'ni ular nazorat qilinmasa ham o'z ishiga jiddiy yondashishi va ishonchni oqlashga intilishi ta'lim sifati yuqori bo'lishini ta'minlaydi. Buning uchun jamiyatdagi dunyoqarashni o'zgartirish, ya'ni har qanday sohada ham insonlar o'z kasbiga mas'uliyatli bo'lishi, hisobot berishdagi qo'rquv uchun emas, balki o'z burchi sifatida ishga yondashishi kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ilkka Taipale. Finlandiyaning 100 ijtimoiy innovatsiyasi / Finlandiya qanday qilib Finlandiya bo‘ldi: siyosiy, ijtimoiy va maishiy innovatsiyalar. – Toshkent: Sharq, 2019. – B.129.
2. Martin Thrupp and others. Finland’s famous education system. Unvarnished insights into Finnish schooling. – Singapore: Springer, 2023. – P.22-24.
3. Pasi Sahlberg. Finnish lessons 2.0: what can the world learn from educational change in Finland? Second edition. – New York: Teachers College Press, 2015. – P.58.
4. Po‘latov U. Nima uchun maktablarga mustaqillik kerak? // Ma’rifat, №11, 2023-yil 15-mart. – B.2.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 30.06.2021 dagi 408-sonli “Samarqand Davlat Universitetining O‘zbekiston-Finlyandiya Pedagogika instituti faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori (<https://lex.uz/docs/-5482927>)
6. “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining O‘RQ-637-sonli Qonuni / <https://lex.uz/docs/-5013007>
7. Тимоти Уокер. Финландия таълим мўжизаси: Ҳамма гап танаффусдами? Мароқли дарс ўқишининг 33 сирини. – Тошкент: “Global books”, 2023. – Б.167.